

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 342.511.1:342.36 (342.525)
DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2024.1>

В. Мельник,

кандидат політичних наук, юрист,
головний редактор журналу «Аннали юридичної історії»,
лауреат премії імені Миколи Лукаша за переклади з латини,
член Американського товариства юридичної історії,
асистент кафедри політології філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СТАТУС ІМПЕРАТОРА МАГНУСА МАКСИМУСА В КОНТЕКСТІ РИМСЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ (383-388)

Постановка проблеми. Детальне вивчення теорій, концепцій і норм міжнародної правосуб'єктності за доби пізньої античності (III-VII ст. н. е.) дозволяє усвідомити неоднороззначність та мінливість історичного розвитку ключових політико-юридичних категорій Найновішого часу [1, с. 12, 15, 46-48]. Йдеться про такі системні категорії як «держава», «державність», «суверенітет», «форма держави», «форма державного правління», «форма державного устрою», «форма державного режиму», «федерація» тощо [2, с. 16-31].

Для прикладу, управлінські та інтелектуальні еліти Римської імперії (як в італо-римській, так і у візантійській її формах) створили ряд концепцій власної міжнародно-правової суб'єктності [3; 4; 5]. Ці концепції, втілені нормами едиктів і рескриптів десятків імператорів, проголошували верховенство ідеалу політико-юридичної *нерівності* [3, с. 28]. Тобто «державою» в нашому сучасному юридичному розумінні могло вважатися тільки таке політичне утворення, що презентувало самостійну цивілізацію та ніколи не визнавало бодай номі-

нального «сюзеренітету» («зверхності») інших «великих» політико-правових організмів [3, с. 28]. Відповідно, статусом і властивостями самостійних цивілізацій, покликаних об'єднувати навколо себе менші культури (відтак, і етнічні спільноти, народи), ідеологи Римської імперії періодично наділяли свого східного сусіда – Іран Династії Сасанідів. З огляду на іранське посередництво в адмініструванні ключового економічного маршруту середземноморської античності (Великого Шовкового шляху), «державами» визнавалися також утворення Індії і Китаю.

Отже, населений цивілізованими людьми світ («Ойкумена») уявлявся римсько-імперським ідеологам неначе «тетрархія» («четверовладдя») чотирьох наближених до «цивілізацій» державних утворень. Всі інші політичні організми не мали «історичного права» претендувати на рівноцінність чи рівнозначність з Імператорським Римом.

Важливо, що синонімом сучасного поняття «держава» в римському дискурсі виступала «*Res Publica*» [3, с. 23]. Після реформи 27 р. до

н. е., Римська імперія (*Imperium Romanum*) точно так само продовжували вважатися «республікою» за своєю політико-юридичною формою. Влада римських імператорів імітувала республіканські практики, а верховним законодавчим органом держави залишався Сенат.

За часів Діоклетіана (284-305) відбувся транзит від політичного режиму під назвою «принципат» до політичного режиму з промовистою назвою «домінат» (переклад – «господарювання»). Бюрократичний контроль в провінціях і військових підрозділах посилювався, імператори¹ перебрали ряд сенатських повноважень. Однак, де-юре, Римська імперія продовжувала ідентифікувати себе не просто республікою, а насамперед «цивілізованою» та, найголовніше, «демократичною» республікою [4; 5]. В таких ідеологічно-юридичних умовах важливу роль відігравали теоретичні підходи та практичні втілення передачі (*translatio*) владних повноважень від одного імператора до іншого [6].

Коли в 363 р. останній август-неоязичник Юліан Відступник (361-363) загинув під час невдалої спроби римського вторгнення до Сасанідського Ірану, його наступник Іовіан був обраний представниками війська шляхом демократичних виборів [7, Амт. Магс. XXV.V.2]. Цей вибір повторило голосування Сенату в столиці Імперії – Новому Римі². Тим не менше, Іовіан, як підписант принизливого для Імперії Нісібіського мирного договору 363-го року [7, Амт. Магс. XXV.VII.14], невдовзі помер. Військо знову обрало імператором іншого офіцера – Валентиніана I (364-375) [7, Амт. Магс. XXVI.II.3]. Римський Сенат також затвердив цей вибір окремим голосуванням. Поряд із Валентині-

аном I, в якості співправителя, владу здобув його рідний брат Валент II (364-378) [8, pp. 847-848]. Перший отримав т. зв. «Західну частину Римської імперії» (*Imperium Romanum Pars Occidentale*), а другий здобув під власну юрисдикцію т. зв. «Східну частину Римської імперії» (*Imperium Romanum Pars Orientale*) [8, p. 849]. Жодного поділу на дві окремі «держави» не сталося, так як юридично Імперія зберігала єдність, але перебувала («зادля ефективності управлінської моделі») під управлінням двох окремих імператорів. Подібна практика неодноразово траплялася в римській політичній історії раніше³.

Валентиніан I помер під час боротьби з набігами германських племен на Дунаї (375) [7, Амт. Магс. XXX.VI.3-6], тоді як Валент II загинув під час епохальної битви з вестготами поблизу Адріанополя (378) [9, Socrates Scholasticus Historia ecclesiastica, VI. 38]. Західну та Східну частини Імперії, відповідно, очолили син Валентиніана I по імені Граціан (375-383) [10, p. 244] та відверта креатура Граціана – генерал іспанського походження Феодосій I (379-395) [11, с. 126]. Однак, серія внутрішніх і зовнішніх викликів, труднощі в адмініструванні суцільної прикордонної лінії імперських укріплень⁴, зумовили декілька спроб «узурпацій»⁵ – насильницького захоплення влади амбітними полководцями. Одним із найбільших викликів для концепції правосуб'єктності римського публічного права стала «узурпація» Магнуса Максимуса (383-388).

Мета статті – хронологічна характеристика «імператорства» та відповідної нормотворчості Магнуса Максимуса впродовж 383-388 рр. Досягається шляхом реалізації наступних дослідницьких **завдань**: 1) оцінка

¹ Римські імператори переважно називали себе «августами» (на честь засновника імператорського режиму «принципату» в 27 р. до н. е. Оксавіана Августа) чи «домінусами» («господарями»).

² Простонародна назва міста імператора Константина I Святого (306-337) – Константинополь.

³ Завдяки добі «класичної» Римської Республіки відома як «думмвірат».

⁴ Так звана система «limes».

⁵ Слово походить від латинського «usurpatio», що означає «заволодіння».

політико-правової діяльності Магнуса з історико-юридичних позицій; 2) встановлення рівня реальної взаємодії Магнуса Максимуса зі Сенатом Константинополя, а також імператором Східної частини Римської імперії Феодосієм I.

Виклад основного матеріалу.

Ще в 377 р., коли західні готи тільки нещодавно форсували дунайський *limes* біля Дуросторума (Сілістри) [8, pp. 920-925]⁶, один із прикордонних переходів у провінції Мала Скіфія контролював центуріон Магнус Максимус (*Magnus Maximus*) [7]. На початку свого кар'єрного шляху, командир Магнус «відзначився» тим, що ніс відповідальність за самовільне залишення важливої ділянки дунайського прикордоння, через яку в провінцію Нижня Мезія ринули натовпи західних і східних готів, аланів, сарматів. Усі ці «варвари» намагалися врятуватися від нашестя гунської орди [12].

Допустивши ряд тактичних помилок у провінціях Подунав'я, Магнус Максимус усе ж таки зумів втертися в довіру західного імператора Граціана (375-383). Саме Граціан призначив офіцера командувати легіонами на північно-західному краю Римської імперії⁷. Цікаво, що там, поблизу сучасного англо-шотландського кордону, Магнус проявив себе зовсім інакше [13, *Zosimus. Lib. IV*]. Полководця супроводжував успіх у протистоянні з войовничими піктами⁸. Неодноразові рейди в Шотландію зробили Магнусу Максимусу гучне ім'я. Перебуваючи в умовах острівної ізоляції, Магнус виказав неабиякі політичні амбіції. Тож, після перемоги над кельтськими племенами, бл. 381-382 рр. центуріон захопив владне кермо над усім островом [14].

У січні 383 р. британські легіони проголосили Магнуса «августом-до-мінусом»⁹. Очоливши армію острівної провінції, узурпатор форсував протоку Ла-Манш і висадився на північному відтинку галльсько-германського кордону [13, *Zosimus. Lib. IV*].

Причина британської узурпації, що продовжувала традицію кризового III століття н. е., на моє переконання, прихована в епізодах спільної військової служби (чи навіть гіпотетичних родинних стосунках) Магнуса Максимуса і східноримського імператора Феодосія I [15, p. 494]. Якщо Магнус Максимус, хоча і був улюбленцем августа Граціана, але не отримав від свого патрона жодних рекомендацій задля набуття східноримського імператорства в перші місяці безвладдя після загибелі Валента II, то Феодосій I, всупереч непопулярності його бунтівного батька, зміг порівняно легко, не докладаючи зусиль, очолити Схід – найбагатшу частину Імперії. Рекомендацію Константинопольському Сенату стосовно затвердження Феодосія надав саме Граціан. З того часу Магнус Максимус приховував образи на чинного західноримського правителя.

Враховуючи нестачу полководців суто римського походження [16], конкуренція за повноваження імператора Римського Сходу поміж Магнусом Максимусом і Феодосієм видається гострою. Очевидно, військові переваги Максимуса у Британії характеризувалися стратегічним значенням. Ще напередодні січневої узурпації 383 року, легіони Магнуса досягли північних рубежів острова [17, p. 7]. З огляду на британські досягнення, пізньоантичні хроністи вважали Магнуса Максимуса «гідним імператорства чоловіком» [18, *Orosius, Historium adversum paganos. VII. 34. 9*]. Зрештою, найбільша політична біда подальшого правління Магнуса полягатиме не у відсутності легітимності, а в нелегальних діях, обраних

⁶ Сучасне болгарське місто Сілістра.

⁷ Поблизу «Валу Антонія».

⁸ *Picti* мали кельтське походження, були предками сучасних шотландців.

⁹ Тобто «верховним правителем» Імперії.

Магнусом із метою реалізації особистих амбіцій¹⁰.

Після форсування Ла-Маншу, на бік Максимуса дуже швидко перейшли всі північногалльські контингенти та лімесні підрозділи Бельгії [19, Augelius Victor. De Caesaribus, 47]. Біля Лютеції¹¹ основна польова армія зрадила законного імператора Граціана, тоді як Ліон виявився місцем його трагічної загибелі (25 серпня 383 року) [13, Zosimus. Lib. IV]. Граціана особисто ліквідував магістр кінноти Магнуса – германський «варвар» на ім'я Андрагацій (Andragathius) [9, Socrates Scholasticus Historia ecclesiastica, V. 11; 13, Zosimus. Lib. IV. 35]. Важливо, що Андрагацій походив із українських степів Північного Причорномор'я та, мабуть, був готом. У період фактичного правління Магнуса Максимуса (383-388), Андрагацій став основним полководцем Західної частини Римської імперії [20, pp. 62-63].

Після серії переговорів британського узурпатора зі вдовою Валентиніана I Юстиною, західноримський молодший співправитель Граціана, Валентиніан II (375-392)¹², що намагався користуватися юридично непідтвердженим з боку Сенату столичного Константинополя титулом августа-домінуса, все ж визнав спільний «розподіл сфер відповідальності» з узурпатором Магнусом Максимусом [21, pp. 61-64]. Останній, як і Граціан напередодні 383 р., залишав за собою виняткові права імператорського управління Британією, Галлією, Іспанією.

Незважаючи на вбивство Магнусом свого благодійника, східно-

римський август Феодосій I так і не виступив проти цієї домовленості, що виникла на крові Граціана. Оголошення Магнуса Максимуса «ворогом Римського Народу» (*hostis Populi Romani*) відбулося лише кілька років потому, вже після фізичної ліквідації узурпатора. Проте, не проголошуючи Магнуса Максимуса «узурпатором» або «ворогом», Феодосій I здійснив потужні військово-демонстраційні дії [13, Zosimus. Lib. IV]. Його легіони розмістили свої табори на кордонах західноримських провінцій – Паннонії і Норика.

Навесні 384 р. Феодосій I Великий визнав рівноправність імператора-августа Магнуса Максимуса [21, pp. 61-64]. Базуючись на матеріалах власних досліджень, можу стверджувати: цей крок Феодосій I здійснив без офіційної санкції Константинопольського Сенату. Відповідно, «визнання» мало тільки персональний імператорський характер і не санкціонувало надання нового статусу Магнусу з точки зору чинного законодавства. В той же час, імператор і Новоримський Сенат оголосили Валентиніана II «цезарем Заходу» (тобто молодшим співправителем). Звертаю увагу: присвоєння Сенатом статусу «цезаря» Валентиніану II лише визнавало його повноважним імператором для західних провінцій Імперії, але не мало на увазі «спільного правління» Валентиніана II саме з узурпатором Магнусом [8].

Досить дивний крок 384-го року, якщо зважити на традиційну християнську апологію правління Феодосія I, пояснюється бажанням східного августа захистити потенційні династичні права малолітнього сина Аркадія. Прикметно, що Феодосій оголосив Аркадія своїм молодшим співправителем у межах східних провінцій якраз на початку заколоту Магнуса Максимуса (16 січня 383 року) [22].

Ще до загибелі законного західноримського августа, Феодосій I цілком міг турбуватися з приводу потенційно негативної реакції Граціана на фак-

¹⁰ Для римського світогляду та панівної ідеології, надзвичайно важливим фактором суспільної довіри було дотримання всіх, навіть де-факто абсурдних, вимог правового формалізму.

¹¹ Сучасний Париж.

¹² Від часів фундатора режиму «домінату» Діоклетіана (284-305), молодші співправителі основних імператорів («августів-домінусів») титулувалися «цезарями». Загалом, після I ст. н. е. поняття «Цезар» означало не ім'я чи прізвище, а посаду. Пізніші слов'янські мовні традиції скористалися римськими традиціями – поняття «Цезар» трансформувалося в зрозумілий нам статус «Цар».

тичне відновлення режиму тетрархії зразка 293-305 рр. у формі співправління августів Феодосія, Граціана і цезарів Валентиніана II, Аркадія [8]. Ось чому Феодосій не надав Граціану військову допомогу в протистоянні з Магнусом Максимусом. Після перемоги Магнуса, Феодосій навіть не заступився за пам'ять про загиблого августа. Вочевидь, призначаючи сина Аркадія «цезарем», Феодосій I у перспективі розраховував здобути повноцінний політичний контроль над Західною частиною Римської імперії [23]. Фактичне утворення нової тетрархії зразка 384 р. насправді виглядає як спроба спроектувати дуумвірат Феодосія-Аркадія. В умовах такого дуумвірату не могло бути місця ні для Граціана, ні для Валентиніана II, ні для Магнуса Максимуса. Однак, в 384 р. у Феодосія з'явився ще один син Гонорій [21, р. 137]. Початкова ідея дуумвірату зазнала чергової трансформації.

Наступна зміна політико-правової орієнтації східного августа відбулася 387-го року. Після смерті першої дружини, Феодосій одружився з Галлою, донькою Валентиніана I та Юстини. Цей крок не тільки допоміг Феодосію здобути династичні зв'язки, але і примусив досягнути компромісних домовленостей із незадоволеними узурпацією Магнуса родичами вбитого Граціана. Тим часом, західноримський цезар Валентиніан II переїхав до підконтрольних Феодосію Фессалонік [24, р. 43].

З моменту 384 р. цезар Валентиніан II зазнавав постійних скорочень своїх повноважень з боку Магнуса Максимуса. Після серії недвозначних натяків, цезар Заходу, побоюючись вбивства, втік до східноримської Македонії. Як наслідок, у 387 р. Феодосій I визнав Валентиніана II законним «августом» Західної частини Римської імперії. Найімовірніше, відповідне рішення ухвалив ще й Константинопольський Сенат, що підтверджується

фразеологією рескриптів самого Феодосія [24, рр. 42-47; 25, рр. 177-198].

Незважаючи на очевидні проблеми з легальністю та легітимністю перебування на імператорському троні [24, р. 44], Магнус Максимус мав свої юридичні підстави проводити підривно політику проти «співправителя» Валентиніана II. По-перше, Магнус Максимус наголошував на законності своїх повноважень, нібито підтверджених Феодосієм навесні 384 р. [21, рр. 61-64]. По-друге, слабкодухий Валентиніан II жодним словом так і не виступив публічно на захист прав і честі вбитого Граціана. По-третє, Магнус Максимус листувався з архієпископом Амвросієм Медіоланським (340-397) та, як наслідок, позиціонував себе активним поборником нікейського ортодоксального символу віри [26, рр. 67-76]¹³.

Як імператор-християнин, Магнус Максимус публічно визнав себе беззастережним послідовником Першого Нікейського Вселенського Церковного Собору 325 р., а також прийняв Фесалонікійський Едикт Феодосія і Граціана 380 р., як і постанови Другого Константинопольського Вселенського Церковного Собору 381 р. Тобто, з точки зору спільноти християн ортодоксально-нікейського обряду, Магнус Максимус виглядав найкращою кандидатурою задля управління Заходом Імперії [27, Φιλόθεος Ιστορία (Historia Religiosa), V. 14].

На противагу Магнусу Максиму, цезар Валентиніан II потрапив під вплив аріанського єпископства і, перебуваючи в Паннонії, насаджував антиринітарний символ віри. Хоча офіційно Валентиніан II не ризикнув виступити проти нікейсько-константинопольського віросповідання, але його дії провокували незадоволення впливового ортодоксального духовенства префектури Іллірик.

¹³ Магнус Максимус боровся з єрессю аріанського антиринітаризму.

Врешті-решт, Магнус Максимус проголосив «незаконними» цезарські повноваження Валентиніана II. Наближення конфлікту стало неминучим [25, pp. 177-198].

387-388 рр. ознаменувалися повноцінною громадянською війною, що охопила всю Римську імперію [18, Orosius, *Historium adversum paganos*. VII. 35]. Згодом британські та англосаксонські хроністи зазначали, нібито Магнус користувався переважно британськими (романо-кельтськими) військовими контингентами. Особливо цікавими вважаю вказівки про підтримку Магнуса Максимуса «цвітом бриттів» [28, pp. 86-94].

Значення Магнуса Максимуса для історії Римської Британії справді перевершувало політичну роль попередників [17; 28]. Його досягнення слід порівнювати хіба що з імператорствами Адріана (117-138) чи Антоніна Пія (138-161), що максимально розсунули межі імперської присутності на кельтському острові [29, p. 123; 30, p. 151]. Фольклорна традиція бриттів і серія валлійських історіографічних міфів приписали Магнусу Максимусу походи на далеку північ Шотландії, повне підкорення повсталих племен Уельсу, навіть висадки в межах Ірландії [прикладі: 17].

Досі можна вести дискусії про те, як далеко римляни зуміли просунути в «Йіге» [31]. Взагалі, «зелений острів» не надто приваблював римських правителів. Експансіоністські ідеї щодо всією сукупності Британських островів висловлювалися хіба що Юлієм Цезарем під час британської кампанії 55-54 рр. до н. е. [31, 5 etc]. Однак, після громадянських війн і встановлення Октавіаном Августом (27 р. до н. е. – 14 р. н. е.) режиму «принципату», попередня концепція завоювання всіх кельто-британських островів відійшла на другий план перед посиленням середземноморської торгівлі та протидією східному перському реваншизму. Ірландія

(Hibernia) перетворилася на міфологізовану територію, що фігурувала переважно в текстах географічних трактатів. Втім, коли війська імператора Клавдія (41-54 рр.) висадилися в Британії з метою її повного завоювання [32, Suetonius, *Claudius* 17], то Ірландія тимчасово сприймалася як майданчик для створення військових баз, орієнтованих на контроль британського острова.

Коли Іран підпорядкувала Династія Сасанідів, Імператорському Риму довелося приділяти більше уваги кривавим війнам у межах Месопотамії, Вірменії, Сирії [33; 34]. Тоді римські війська Британії тимчасово відступили південніше від Валу Антоніна. Отже, з ім'ям Магнуса Максимуса (383-388) слід пов'язати відродження реального римського політичного інтересу до північних і північно-західних районів Британських островів. Ймовірно, кельтські рекрути, що оточували імператора-узурпатора, мали не лише валлійське, шотландське, корнуольське, а й ірландське походження. У всякому разі, різноманітні легенди та перекази надали постаті імператора Магнуса Максимуса образ т. зв. «засновника валлійської королівської династії» [28, pp. 86-94]. В історіографії сучасного Уельсу він вшановується ледь не на рівні «національного героя», «творця історії». Можна зустріти твердження про «римлянина, котрий став валлійцем». Національно-орієнтована історіографія Уельсу починає відлік політичної історії країни саме від часів перебування Магнуса Максимуса в Британії [17].

Зібравши достатні галло-римські сили, Магнус опанував територію Італії та рушив у Паннонію. Сталося це наприкінці 387 р. і мало продемонструвати Феодосію I незгоду з визнанням Валентиніана II «західним августом» [24, p. 43]. Після серії наступальних операцій, Магнус прийняв провінційних намісників у Медіолані (Мілані), хоча до того волів перебувати в Августу

сті Треверорум¹⁴. Там, у Мілані, Магнус отримав панегірик сенатора Сіммаха (січень 388 року) [35].

Проблематика панегірика Сіммаха має спеціальний юридичний інтерес.

Багато дослідників вказують на факт нібито «визнання» влади Магнуса Максимуса так званим «Римським Сенатом». Раніше вже неодноразово наголошувалося: Римський Сенат, як верховний орган законодавчої влади Імперії, після церемоніальних урочистостей 11 травня 330 р., знаходився в Новому Римі (Константинополі) [5, с. 18-19]. Рішення виключно Новоримського (Константинопольського) Сенату мали т. зв. «республіканський» (тобто загальнодержавний) статус. Жодне інше зібрання, навіть якщо воно подекуди могло титулувати себе «Сенатом», не мало законних повноважень ухвалювати рішення чи надавати санкції імперського штибу.

Слід враховувати цікавий факт: будівничий Нового Риму Константин Святий (306-337) заснував окремий і самостійний «міський» Сенат для Старого італійського Риму на Тибрі. Волею Константина, останній здобув *муниципальний* політико-правовий статус. Однак, зважаючи на слабе знайомство з нормативно-правовими актами часів Константина, староримські міські рішення часто плутають із загальнодержавними актами Константинопольського Сенату. Додам від себе: будь-які двозначності в дослідженні цього питання дуже шкідливі. Важливо пам'ятати про *розбіжності* юридичного становища Старого і Нового Риму. Для прикладу, збори senatorів італійського Риму не володіли повноваженнями обрання чи усунення імператорів, хоча сенатор Сіммах і намагався переконати у протилежному.

Отож, всупереч чинному законодавству, в січні 388 р., з подачі сенатора Сіммаха, Сенат Рима офі-

ційно «визнав» Магнуса Максимуса августом-домінусом [36]¹⁵. Однак, у цьому «визнанні» криються концептуальні хитрощі. Дотримуючись політико-юридичної обережності, Римський Сенат «визнав» Магнуса Максимуса августом виключно *на території Італії*. Це унікальне застереження у виконанні римських муніципальних senatorів вважаю особливо цінним, оскільки воно демонструє розуміння та прийняття італо-римською аристократією факту функціонування загальноримського Сенату *лише* в Константинополі.

Рішенням 388 р. senatorи передбачили страхувальний варіант на випадок військової поразки узурпатора Магнуса. Відтак, незважаючи на нібито позитивне голосування, Сенат відмовився визнавати його юрисдикцію в межах Заходу. Зі свого боку, Магнус не міг розв'язати репресії проти італійських еліт, так як потребував політичної підтримки багатих землевласників [8].

Постанова Сенату оголосила Магнуса Максимуса «захисником Вітчизни» та августом «для Італії», залишаючи шляхи відступу перед можливою реакцією Константинопольського Сенату. Зрештою, одруження на сестрі Валентиніана II Галлі, розміщення британських підрозділів Магнуса поблизу східноримських Балкан (у Паннонії), а також дії Староримського Сенату, змусили Феодосія I діяти радикально [22].

Спершу східноримський август оголосив недійсним муниципальне голосування в Римі, проведене з подачі сенатора Сіммаха. Далі Константинопольський Сенат проголосував за визнання Магнуса Максимуса «узурпатором законного трону Валентиніана II».

¹⁵ Голосування муніципального Сенату Рима ніколи не знадобилося би Магнусу Максимусу, якби він мав бодай мінімальне підтвердження своїх імператорських повноважень від столичного сенату Константинополя.

¹⁴ Сучасне німецьке місто Трір.

Магнус Максимус написав до Феодосія декілька листів, висловлюючи готовність йти на поступки. Паралельно Магнус розпочав процес мобілізації італо-римських рекрутів у своє військо, що призвело до створення окремих осередків опору узурпатору на Апеннінах. Тим часом, Магнус розташував на юлійсько-альпійських перевалах боездатні гарнізони, що складалися з галло-британських легіонів. Найкращі підрозділи британців Магнус готував до десантної операції (ймовірно, плануючи висадку на узбережжі Епіру) [18, Orosius, *Historium adversum paganos*. VII. 35]. Поки частина легіонів Максимуса помістилася на кораблі, перетинаючи Адріатичне море, іллірійська польова армія, що підкорялася Феодосію I, атакувала альпійські проходи. Прибічники блоку Феодосія I – Валентиніана II знищили гарнізони Магнуса Максимуса та оточили основні галло-британські сили в районі Аквілеї. Відбувся бій, під час якого всі «затяті прихильники» узурпатора здалися чи втекли [22]. Як виявилось, «сподвижників Магнуса» не треба було довго вмовляти. Зазнавши поразки, вони самі схопили власного імператора і певний час вели перемовини з Феодосієм про умови своєї амністії. Як наслідок, 28 серпня 388 р. «родоначальник валлійської політичної історії» потрапив у полон до Феодосія [9, Socrates Scholasticus *Historia ecclesiastica*, V. 14].

Східноримський август не став карати Магнуса, звинуваченого в узурпації престолу, позасудовими методами [24, pp. 43-44]. Натомість він скликав судову колегію, що складалася з командирів і сенаторів Італії, Іллірика, Малої Азії. Розгляд справи зайняв декілька годин і, врешті-решт, колегія очікувано засудила Магнуса Максимуса до страти [9, Socrates Scholasticus *Historia ecclesiastica*, V. 14].

Класична (в т. ч. церковна) історіографічна традиція дуже обережно

ставиться до участі Феодосія I в процедурі судового розгляду та страти Магнуса. Зустрічаються вказівки про небажання Феодосія I позбавляти Магнуса Максимуса життя. Можна прочитати зауваги про «почуття сорому», котре охопило східноримського імператора, коли йому піднесли голову страченого [8; 18; 22].

Судячи з усього, східноримський правитель таки усвідомлював етичну неоднозначність суду. Адже сам Феодосій в 384 р. визнав легальність влади Магнуса Максимуса, в обмін на невтручання аристократії і бюрократії Західної частини Римської імперії у підготовку сина Аркадія до успадкування східного престолу [21, pp. 61-64]. Крім того, Феодосій I «покарав» Максимуса і припинив «узурпацію» із очевидним п'ятирічним запізненням. Тим не менше, перемога над Магнусом вперше відкрила Феодосію дорогу до встановлення єдиновладдя в кордонах Заходу і Сходу Римської імперії [22].

Висновки. Розглянуті матеріали з історії правління Магнуса Максимуса (383-388) є підставою для узагальнень, що мають концептуальне значення в питаннях дослідження *дискурсу міжнародної правосуб'єктності* Римської імперії.

По-перше, Магнус Максимус, хоча і розпочав своє повстання як типовий *узурпатор*, але докладав багато зусиль заради інкорпорації в систему верховної влади Імперії [24, p. 44]. Після вбивства Граціана він демонстрував готовність ділити владні повноваження з його братом Валентиніаном II, вів перемовини зі східноримським імператором Феодосієм I. Отже, з позицій юридичної історії, Магнус Максимус виступав за відновлення класичної *«тетрархії»* діоклетіанових часів [6]. Його дипломатичні старання були приречені на провал через очевидне бажання Феодосія I запровадити *квazидинастичне* імператорське правління [22].

По-друге, в 384 р. Феодосій I де-юре визнав Магнуса Максимуса «августом Заходу», але навесні 388 р. дозволив собі «відкликати» це визнання. Феодосій мав певну юридичну свободу дій, оскільки аналогічне рішення ніколи не ухвалював загальноімперський Сенат Константинополя. Тим не менше, того ж 388-го року, сенатор Сіммах [35] організував голосування муніципального Сенату Рима, що присвоїв Магнусу титул «августа» [36]. Щоправда, італійські сенатори поводити себе вкрай обережно. Дія їхньої постанови не розповсюджувалася на всі провінції Західної частини Римської імперії (тільки на Італію). Випадок із голосуванням за ініціативу Сіммаха (388 р.) вкотре підтверджує мою тезу про функціонування єдиного загальнодержавного Сенату Римської імперії виключно в Новому Римі (Константинополі).

Отже, будь-які намагання позиціонувати «Західну частину Римської імперії» та «Східну частину Римської імперії» як юридично різні держави, не відповідають реаліям епохи. При цьому, маю на увазі як часи напередодні 395 року, так і після Адміністративного Едикту Феодосія I. В умовах адміністративного поділу на дві «частини», Римська імперія зберігала єдину міжнародно-правову суб'єктність. Саме на користь цього твердження свідчить визначений спосіб (республіканський або загальноімперський) функціонування Константинопольського Сенату.

Стаття присвячена публічно-правовим колізіям, що виникли в зв'язку з узурпацією римського імператорського престолу Магнусом Максимусом (383-388). Надаються пояснення з питань генези статусу римських імператорів за доби доміанату. Коротко описується початковий етап політичної кар'єри головного героя. Автор статті притримується гіпотези стосовно нижньодунайської служби

Магнуса Максимуса напередодні Адріанопольської битви 378 р. Впродовж 378-382 рр. Магнус Максимус командував римськими підрозділами на Британських островах, де прославився війнами з піктами. Постать Магнуса Максимуса і досі вважається ключовою для політичної історії Уельсу. Валлійські націоналісти постулюють Магнуса Максимуса засновником «першої королівської династії» історичного Уельсу. Так чи інакше, в 383 р. Магнус Максимус підняв заколот проти законного західноримського імператора Граціана (375-383). Магнус діяв за активної допомоги британських племен. Цей заколот став результатом зростання політичних амбіцій командира під час одноосібного командування військами Британії. Крім того, ще в 379 р. полководець вважав себе достойним обійняти посаду східноримського імператора. Всупереч прагненням Магнуса Максимуса, імператором Східної частини Римської імперії тоді став інший уродженець Іспанії – Феодосій I Великий (379-395). Для подолання «несправедливості» британські війська Магнуса Максимуса атакували континентальну Європу. Готський фаворит Максимуса по імені Андрагацій вбив імператора Граціана. В той же час, брат і співправитель Граціана Валентиніан II пішов на співпрацю з Максимусом. Феодосій I теж не одразу засудив Максимуса. Це створило прецедент успішної узурпації імператорського трону Західної частини Римської імперії. Магнус Максимус наполягав на власному статусі «августа Заходу». Валентиніан II тимчасово погодився зі своїм другорядним статусом «цезаря Заходу». Тим часом, август Сходу Феодосій I проголосив своїм молодшим співправителем (цезарем) малолітнього сина Аркадія. До 387 р. в Римській імперії відновився юридичний режим

«тетрархії» за зразком 293-305 рр. З точки зору історії права, найважливішими в цей момент виявилися дії Константинопольського Сенату. Хоча Феодосій I і Валентиніан II постійно вагалися, але загальнодержавний Сенат ніколи не визнавав законності імператорства Магнуса Максимуса. Текст цієї статті покликаний насамперед відстояти концепцію загальноімперського значення Сенату Константинополя. Врешті-решт, юридична колізія завершилася прогнозованою громадянською війною і зміною режиму «тетрархії» одноосібним правлінням східноримського імператора Феодосія I Великого (379-395).

Ключові слова: Західна частина Римської імперії, Константинопольський Сенат, тетрархія, домінат, публічно-правовий режим.

Melnyk V. The Status of Emperor Magnus Maximus in the Context of Roman Concepts of International Legal Personality (383-388 AD)

The article is devoted to public-legal conflicts arising in the context of the usurpation of the Roman imperial throne by Magnus Maximus (383-388 AD). Explanations are given on the genesis of the status of the Roman emperors during the Dominate (Dominatus). The initial stage of the main hero's political career is briefly described. The author of the article adheres to the hypothesis regarding the Lower Danube military service of Magnus Maximus on the eve of the Battle of Adrianople in 378 AD. During 378-382 AD Magnus Maximus commanded Roman units in the British Isles, where he became famous for his wars with the Picts. The figure of Magnus Maximus is still considered a key to the political history of Wales. Contemporary Welsh nationalists postulate Magnus Maximus as the founder of the "first royal dynasty" of historic Wales. So, in 383 AD

Magnus Maximus revolted against the legitimate Western Roman emperor Gratian (375-383 AD). Magnus acted with the active support of the British tribes. This revolt was the result of the commander's growing political ambitions during his sole command of Britain's troops. In addition, as early as 379 AD, the commander considered himself worthy to assume the position of Eastern Roman emperor. Contrary to the aspirations of Magnus Maximus, another native of Spain – Theodosius I the Great (379-395) became the emperor of the Eastern part of the Roman Empire. To overcome "injustice", the British forces of Magnus Maximus attacked continental Europe. A Gothic favorite of Maximus named Andragathius killed the emperor Gratian. At the same time, Gratian's brother and co-ruler Valentinian II began to cooperate with Maximus. Theodosius I also did not immediately condemn Magnus. It created the precedent for the successful usurpation of the imperial throne of the Western Roman Empire. Magnus Maximus insisted on his status as "Augustus of the West". Valentinian II temporarily accepted his secondary status as "Caesar of the West". Meanwhile, Augustus of the East Theodosius I proclaimed his young son Arcadius as co-ruler (Caesar). Before 387 AD, the legal regime of the "tetrarchy" was restored in the Roman Empire by the model of 293-305 AD. From the history of law point of view, the actions of the Constantinople Senate turned out to be the most important at that moment. Although Theodosius I and Valentinian II constantly hesitated, the State Constantinople Senate never recognized the legality of the emperorship of Magnus Maximus. So, the text of this article is primarily intended to defend the concept of the imperial significance of the Senate of Constantinople. Ultimately, the legal conflict ended in the predicted

civil war and the replacement of the "tetrarchy" regime with the sole rule of the Eastern Roman Emperor Theodosius the Great (379-395 AD).

Key words: Western part of the Roman Empire, Senate of Constantinople, Tetrarchy, Dominatus, Public Legal Regime.

Література

1. Мельник В. М. Еволюція міжнародно-правового статусу Ватикану: історія, сьогодення, українські акценти. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2017. 192 с.
2. Мельник В. М. Назви римсько-візантійських і перських політичних утворень як джерела інформації про форму держави та дискурс міжнародної правосуб'єктності (від античності до середньовіччя). // *Право та державне управління*. 2022. № 2. С. 16-31.
3. Мельник В. М. Республіканський характер Римської імперії: принципат і домінат як публічно-правові режими. // *Юридичний вісник*. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2023. № 1. С. 21-31.
4. Мельник В. М. Правосуб'єктність Римської імперії в процесі інституціоналізації доміанату: передумови та наслідки тетрархії. // *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 4. С. 7-12.
5. Мельник В. М. Ідеї міжнародної правосуб'єктності в політичній діяльності та нормативних актах імператора Константина Великого. // *Актуальні проблеми політики*. 2023. Випуск 72. С. 17-26.
6. Kolb F. *Diocletian und die Erste Tetrarchie: Improvisation oder Experiment in der Organisation monarchischer Herrschaft?* Berlin: De Gruyter, 1987. IX+205 s.
7. *Ammianus Marcellinus. Das römische Weltreich vor dem Untergang. / Sämtliche erhaltene Bücher. Übersetzt von Otto Veh. Eingeleitet und erläutert von Gerhard Wirth.* Zürich und München: Artemis, Die Bibliothek der Alten Welt, 1974. XXX+950 s.
8. Gibbon Edward. *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire. Volume 1 (AD 180-476).* New York: The Modern Library, 1932. IV+2537 pp.
9. *The Ecclesiastical History of Socrates.* London: H. Bohn, 1853. XX+475 pp.
10. Grainger John D. *The Roman Imperial Succession.* Barnsley, 2020. 320 pp.
11. Лосський Костянтин. *Нарис римської історії.* К., 2021. 146 с.
12. Yilmazata Mehmet. *Notes on the Res Gestae and Historiographical Views towards the Battle of Adrianople (378 A.D.)* // *Journal of Ancient History and Archaeology*. 2018. Vol. 5. Issue 3. Pp. 24-34.
13. Zosimus. *New History.* / Editor & Translator: Ronald T. Ridley. Canberra: Australian Association for Byzantine Studies, 1982. XV+263 pp.
14. Ben Guy. *Constantine, Helena, Maximus: on the appropriation of Roman history in medieval Wales.* // *Journal of Medieval History*. 2018. Vol. 44. Issue 4. Pp. 381-405.
15. Bartrum Peter Clement. *A Welsh Classical Dictionary.* Aberystwyth: The National Library of Wales, 1993. 750 pp.
16. Southern Patricia. *The Roman Empire from Severus to Constantine.* London: Routledge, 2001. XVI+501 pp.
17. Gwynfor Evans. *Macsen Wledig a geni'r genedl Gymreig: Magnus Maximus and the birth of Wales the nation.* Cardiff: Cofiw, 1983. 40 pp.
18. Orose. *Histoires (Contre les Panens). Tome III: Livre VII. Index. Texte établi et traduit par: Marie-Pierre Arnaud-Lindet.* Paris: Les Belles Lettres, 2023. IV+325 pp.
19. Aurélius Victor. *Livre des Césars. Texte établi et traduit par P. Dufraigne.* Paris: Belles lettres, 2003. LXIII+379 pp.
20. Jones A. H. M. *Andragathius.* // *Prosopography of the Later Roman Empire. Vol. I: A.D. 260-395.* Cambridge: Cambridge University Press, 1971. Pp. 62-63.
21. McEvoy Meaghan. *Child Emperor Rule in the Late Roman West, AD 367-455.* Oxford, New York: Oxford University Press, 2013. XI+367 pp.
22. Hebblewhite Mark. *Theodosius and the Limits of Empire.* London, New York: Routledge, 2020. 198 pp.
23. Williams Stephen, Friell Gerard. *Theodosius: The Empire at Bay.* New Haven and London: Yale University Press, 1995. VIII+238 pp.
24. Konde Jędrzej M. *Abrogation of Legal Effects of Usurpations in the Late Roman Empire.* // *Miscellanea Historico-Iuridica*. 2012. Tom XI. Pp. 27-60.
25. Escribano Magna Victoria. *Chapter 7 The Letter from Magnus Maximus to Valentinian II (CA 39): Two Imperial Images in Conflict.* // *Emperors and Emperors in Late Antiquity. Images and Narratives.* Leiden: Brill, 2021. Pp. 177-198.

26. Paco Escribano, Victoria Марна. *La intervenciyn de Magnus Maximus (383-388) en el conflicto priscilianista.* // *Hispania Sacra.* 2021. Vol. 73. № 147. Pp. 67-76.
27. Theodoret, Jerome, Gennadius, & Rufinus: *Historical Writings.* Ed. by Philip Schaff etc. Cambridge, UK: W. R. Eerdmans, 1953. XIII+594 pp.
28. Stevens C. E. *Magnus Maximus in British History.* // *Etudes Celtiques.* 1938. Vol. 3. Fasc. 5. Pp. 86-94.
29. Birley Anthony R. *Hadrian. The Restless Emperor.* London: Routledge, 1997. XVIII+406 pp.
30. *The Cambridge Ancient History.* Vol. XI: *The High Empire, AD 70-192.* Second edition. Edited by Alan K. Bowman, Peter Garnsey, and Dominic Rathbone. Cambridge: Cambridge University Press. 2000. Pp. XXI+1222.
31. Seбн Daffy. *Irish and Roman relations: A comparative analysis of the evidence for exchange, acculturation and clientship from Southeast Ireland.* Ph.D. Thesis. Galway: National University of Ireland, 2013. II+387 pp.
32. Светоній Транквілл Гай. *Життєписи Цезарів.* / Переклав з латини Павло Содомора. Львів: Видавництво «Апріорі», 2023. 360 с.
33. Dignas Beate, Winter Engelbert. *Rome and Persia in Late Antiquity. Neighbors and Rivals.* Cambridge-New York: Cambridge University Press, 2007. XVI+347 pp.
34. Smith Kyle. *Constantine and the Captive Christians of Persia: Martyrdom and Religious Identity in Late Antiquity.* Berkeley: University of California Press, 2016. XXII+232 pp.
35. Sogno Cristiana. Q. Aurelius Symmachus. *A political biography.* Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006. 140 pp.
36. Barrow R. H. *Prefect and Emperor: the Relations of Symmachus, A.D. 384.* With translation and notes by R. H. Barrow. Oxford: Clarendon Press, 1973. XI+246 pp.

